

3.

STUDENTSKÁ MANŽELSTVÍ V POSTSTALINSKÉM DISKURZU: MEZI VZÁJEMNOU NÁKLONNOSTÍ, EKONOMICKOU NEZÁVISLOSTÍ A SPOLEČENSKOU INTEGRACÍ

V březnu 1965 zveřejnila redakce slovenského deníku pro mládež *Smena* pod titulem „Manželství na scestí?“ obsáhlý rozhovor s polskou socioložkou Barbarou Łobodzińską o problematice studentských svazků. Łobodzińská v tomto interview upozornila, že odborníci se liší v otázce, kdy a za jakých podmínek by měli mladí lidé uzavírat manželství. Na otázku, jaké jsou předpoklady manželství, Łobodzińská odpověděla, že

„existují názory, hlavně u amerických sociologů, že není vhodné uzavírat manželství v období biologické zralosti, ale až v období vyspělosti společenské, když už mají mladí lidé promyšlené názory na život, na svoji funkci ve společnosti [...] lékaři ale tvrdí, že je vhodné uzavírat manželství dříve, a to s ohledem na děti, protože mladší manželé mají děti zdravější a hodnotnější [...] správnější je názor sociologů, protože starší manželé, kteří mají také jisté vzdělání, poskytují lepší podmínky pro výchovu dětí [...].“¹

3. STUDENTSKÁ MANŽELSTVÍ V POSTSTALINSKÉM DISKURZU

Pracovnice Varšavské univerzity Barbara Łobodzińska vyjádřila v rozhovoru přesvědčení, které s ní ve stejné době sdíleli další čeští, slovenští a polští představitelé a představitelky marxistické sociologie.² Experti se ve svém kritickém postoji ke studentským manželstvím odvolávali jak na výsledky prvních empirických výzkumů, které uskutečnili k problematice socialistické rodiny, tak na závěry svých západních kolegů, kteří doporučovali mladým lidem a zvláště studentům odložit vstup do manželství.³ Na rozdíl od lékařů a psychologů, kteří považovali za rozhodující kritérium pro uzavření sňatku biologickou zralost, respektive emocionální náklonnost, zdůrazňovali sociologové společenskou „vypěstlost“ podmíněnou dosažením určitého vzdělání, pravidelným příjmem a samostatným bydlením.

Navzdory pochopitelné argumentaci sociologů, která získala v oficiálním diskurzu velký prostor, byli studenti a studentky vystaveni skrytému sociálnímu tlaku, podřizujícímu racionální sociologická doporučení dlouholetým zvyklostem a generační příslušnosti.⁴ Studenti a studentky více méně kopírovali chování svých vrstevníků a vrstevnic, kteří, v souladu se stranickou politikou podporující sňatečnost mladých lidí, uzavírali manželství krátce po dovršení plnoletosti.⁵ Pokud šlo o studentky pocházející z malých měst a venkova, umocňovala takový trend rodina a bezprostřední okolí, které očekávalo, že se žena provdá v mladém věku.⁶ Se sňatkem byl spojován status dospělosti, který hrál v představách mladých mužů a zejména studentů důležitou roli. Studentská manželství mohla být uzavírána také z pragmatických důvodů, kvůli přidělení žádoucí pracovní umístěnky, bydlení nebo novomanželské půjčky.⁷ Další okolností přispívající k uzavírání sňatků byly morální postoje většinové společnosti, která odmítala mimomanželskou sexualitu: mladí lidé považovali sňatek za možnost, jak praktikovat „legální pohlavní styk“.⁸ Všechny uvedené faktory se podstatným způsobem podílely na brzkém vstupu do manželství, která se však z důvodu ekonomické závislosti studentů potýkala s finančními a bytovými obtížemi. Vzhledem k zvyšujícímu se počtu studujících na vysokých školách nebyly státní orgány až do konce šedesátých let schopny ani ochotny poskytnout

-
- 2 Označení *marxistická sociologie* použila v předmluvě k citované zprávě dr. Helena Švarcová, CSc., která napsala, že „vymanit naše představy o socialistické rodině ze zajetí úvah, domněnek, spekulací a zbožných přání je požadavek diktovaný potřebami rozvoje marxistické sociologie, ale i bezprostřední praxe...“ Viz JIŘÍ PROKOPEČ, *Mladí lidé ve městě*, s. 3.
- 3 Łobodzińska publikovala k problematice mladých manželství v roce 1963 knihu – viz BARBARA ŁOBODZIŃSKA, *Manowce małżeństwa i rodziny: Szkice obyczajowe*, Warszawa 1963. Dále viz *Studentské manželství*, *Student* 28. 6. 1966, s. 1, 3.
- 4 P. JANOŮŠEK, *Ten, který byl*, s. 140. Dále viz PAVEL JURÁČEK, *Deník (1959–1974)*, Praha 2003, s. 74, 108–109, 142–143, 154–155.
- 5 J. McLELLAN, *Love in the Time*, s. 54.
- 6 Několko slov k manželstvím vysokoškolákův – Příčiny stroskotávání, *Naša univerzita* duben 1958, s. 3.
- 7 Z. PINC, *Být ovádem*, s. 64.
- 8 Interview s dr. Barbarou Łobodzińskou, s. 4.

studentským manželstvím dostatečné sociální zabezpečení, na které dosáhli jejich předchůdci v padesátých letech v rámci velkorýsých stipendijních programů.⁹

V této kapitole se budu zabývat polskými, českými a slovenskými diskuzemi o studentském manželství, které v padesátých a šedesátých letech vedli akademičtí pracovníci, komunističtí ideologové, publicisté nebo mluvčí vysokoškolské mládeže.¹⁰ Na příkladě těchto diskuzí ukazují, jakým způsobem se v poststalinském období proměňoval v oficiálním diskurzu význam manželství. Prostřednictvím stručného historického exkurzu představím „revoluční“ lidově-demokratické zákonodárství z přelomu čtyřicátých a padesátých let, ve kterém manželství, navzdory marxistickým postulátům považujícím je za instituci třídního útlatku a mužské nadvlády, zůstalo oficiálně uznanou formou soužití muže a ženy. V tomto smyslu bylo manželství heteronormativní institucí, která zajišťovala mocenskou převahu heterosexuálních partnerů.¹¹ Dále také zmíním, jak se projevil socialistický ideál manželství v životě ženatých studentů a vdaných studentek. Těžiště této kapitoly spočívá v analýze diskuzí o studentských manželstvích po XX., respektive XXII. sjezdu KSSS v roce 1961, na kterém Chruščov vyzdvihl důležitost rodiny.

V této souvislosti mě zajímá, z jakého důvodu byly společně s ideologickými deklaracemi propagujícími rodinu a výchovu k rodičovství publikovány stále častěji také úvahy, které kritizovaly mladá manželství, zejména manželství studentských párů. Studentské manželství považovali sice odborníci za společensky atypický jev, jeho vznik však nebylo možné oddělovat od aktuálních společenských trendů

-
- 9 Archiwum Akt Nowych (AAN), f. Komisja Ekonomiczna RN ZSP, sygn. 8/1, Protokół z posiedzenia Komisji Lokalowo-Bytowej przy Radzie Naczelnej ZSP w dniu 28. I. 52 r.
- 10 Socialistické zákonodárství chápalo manželství jako svazek muže a ženy a vylučovalo z manželství osoby stejného pohlaví. Většina stranických funkcionářů, odborníků, publicistů a studentů byla přesvědčena, že objektivně existují dvě biologicky různá pohlaví, a bez ohledu na dekriminálníci homosexuálních činů mezi plnoletými jedinci marginalizovala partnerská soužití, která této představě neodpovídala. Intimní život osob stejného pohlaví byl v Polsku dekriminálníován již v roce 1932, v Československu pak v roce 1961. Socialistická každodennost však většinou neodpovídala právním normám. Viz například DAN HEALEY, *Homosexual Desire in Revolutionary Russia: The Regulation of Sexual and Gender Dissent*, Chicago 2001, s. 9–10.
- 11 Jak jsem již upozornil v úvodu práce, dobové prameny nerozlišovaly jedince mužského nebo ženského pohlaví, a mužský rod tak zahrnoval i ženy. Tato narativní strategie explicitně ukazovala (a zároveň potvrzovala) dominantní postavení heterosexuálních mužů ve společnosti. V textu jsem se k pohlaví historických aktérů snažil přihlížet, přestože to nebylo z analytických a stylistických důvodů vždy možné. Pozorný čtenář si jistě všimne, že nekorektní používání mužského rodu podkopává v češtině pohlavní dichotomii a zahrnuje do manželství osoby stejného (mužského) pohlaví. Zatímco kontextuální čtení umožňuje čtenářům a čtenářkám pochopit, že milence, snoubence, partnery a manžele tvořili muž a žena, protože ve zkoumaném období bylo manželství vyhrazeno osobám různého pohlaví a registrované partnerství nepřicházelo v úvahu, česká gramatika je v tomto ohledu daleko svobodomyšlnější. Viz FRANZ SCHINDLER, *Život homosexuálních mužů za socialismu*, in: „Miluji tvory svého pohlaví“: *homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí*, edd. P. Himl, J. Seidl, F. Schindler, Praha 2013, s. 272.

3. STUDENTSKÁ MANŽELSTVÍ V POSTSTALINSKÉM DISKURZU

a hodnotové orientace mladé generace. Sňatky uzavírané vysokoškolskými studenty a studentkami se odvíjely od sňatkového chování mladých lidí a korespondovaly s významem, který byl ve společnosti manželství přikládán. Pro porozumění fenoménu studentských manželství, který se v českém případě podle některých odhadů týkal až čtvrtiny studentské populace, bude proto vhodné přihlédnout k celkovému vývoji diskuzí o manželství.¹² Budu se zabývat především „kvalitativní“ stránkou manželství, tj. pojmy a jazykem, kterými se o manželství mluvilo a psalo v tisku, ve vědeckých zprávách a stranických dokumentech. Pokud by čtenáře zajímaly kvantitativní údaje a statistické vyčíslení, odkazuji v poznámkách na práci Jakuba Rákosníka, který na základě výsledků dobových demografických zkoumání sledoval strukturální změny spojené s manželstvím a rodinou.¹³

Veřejné diskuze o problémech mladých rodin a studentských manželstvích iniciované marxistickými odborníky interpretují jako „destalinizaci“ osobního a intimního života, která vytvořila podmínky pro vznik poststalinského ideálu manželství: předpoklady pro manželství se ve druhé polovině padesátých a v průběhu šedesátých let lišily od předpokladů, které zdůrazňoval stalinistický diskurz. Vyrovnávání se s „negativním vlivem kultu osobnosti“ a „dogmatickým přístupem k teoretickému dědictví Marxe“ probíhalo především v jednotlivých oblastech socialistické každodennosti.¹⁴ Kromě dílčích rozdílů souvisejících s nerovnoměrným průběhem „destalinizace“ ve střední Evropě, na které v textu upozorním, lze tvrdit, že představy spojované s poststalinským manželstvím se více méně shodovaly. Biologická zralost a citová náklonnost přestaly být dostačujícími podmínkami pro uzavření sňatku a rozhodujícím kritériem se stala ekonomická nezávislost. Teprve vzájemná láska v kombinaci s materiálním zabezpečením dokázala vytvořit vhodné prostředí pro manželský život.

Nicméně zásadní rozdíl mezi polským, českým a slovenským případem spočíval ve významu rodiny. Ve srovnání se svými polskými soupeřícími, viděli čeští a slovenští komunisté hlavní smysl manželství v reprodukci a populačním růstu. Zároveň se pro něj snažili vytvořit odpovídající sociální zabezpečení. V tomto ohledu byl přístup k manželství přinejmenším v největších polských městech mnohem liberálnější, se všemi pozitivy i negativy, která to přinášelo. Zatímco mladá a studentská manželství byla v Československu na konci šedesátých let objektem veřejného zájmu a mohla počítat s minimální, byť velmi nedokonalou a omezenou organizovanou péčí, v Polsku se musely studentské páry postarat samy o sebe: spohebnout se mohly pouze na své schopnosti a vztahy s rodiči.

12 Čo píšu iní – Welt Studenten Nachrichten: Ženíť sa, či neženíť?, *Naša univerzita* 9–10/1966, s. 3.

13 Srov. J. RÁKOSNÍK, *Sovětské sociální státu: lidově-demokratický režim a sociální práva občanů v Československu, 1945–1960*, Praha 2010, s. 155.

14 HELENA ŠVARCOVÁ, *Populace: klíč k zákonitostem lidské reprodukce*, Praha 1966, s. 117.

3.1 BUDOVATELSKÝ IDEÁL MANŽELSTVÍ

Ještě předtím, než budu analyzovat diskuze, které se v padesátých a šedesátých letech o manželství vedly, krátce zmíním, jakým způsobem se proměňovalo chápání manželství v Sovětském svazu. Sovětské pojetí v mnoha aspektech předznamenávalo význam, který manželství připisovali středoevropští komunisté, ať už v meziválečném období, bezprostředně po skončení druhé světové války nebo během stalinismu. Podobně jako sovětsští revolucionáři a revolucionářky, kteří usilovali o naplnění komunistické utopie, také marxisté chápali socialistické manželství jako alternativu k buržoazně-kapitalistické morálce.¹⁵ V komunistickém a radikálně socialistickém tisku, v propagačních brožurách nebo v důvodových zprávách k nově schvalovaným zákonům byla opakována marxistická kritika kulturních tradic a sociálního útlatku při uzavírání manželství, které mělo nahradit svobodné rozhodnutí o volbě partnera, rovnost pohlaví v manželství a usnadnění rozvodu.¹⁶ Středoevropští komunisté se rovněž shodovali se sovětskými protějšky v důrazu na občanský sňatek a v úsilí oslabit pravomoc církve v rodinných záležitostech.¹⁷

Pokud jde o rozdíly mezi sovětským kontextem a středoevropskou situací, tak ten zásadní spočíval v (ne)následování utopických revolučních vizí. Názory Leninovy intelektuální radikální souputnice Alexandry Kollontajové, která odsoudila manželství jako „buržoazní“ instituci a navrhovala je změnit ve „volný“ vztah založený na vzájemné náklonnosti a osobní přitažlivosti, byly pro středoevropské komunisty nepřijatelné, přestože její spisy o lásce, rodině a morálce byly ve dvacátých letech přeloženy do polštiny i češtiny.¹⁸ Problémy nerovného postavení, asymetrií a hierarchií v manželství, partnerského přivlastnění nebo racionálního postoje k žárlivosti, kterými se Kollontajová ve své politické a osvětové činnosti zabývala,

---

15 DAVID L. HOFFMANN, *Stalinist Values: The Cultural Norms of Soviet Modernity, 1917–1941*, Ithaca – London 2003, s. 90–95.

16 RICHARD STITES, *Revolutionary dreams: Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*, New York – Oxford 1989, s. 2.

17 JAN C. BEHREND, Schwester, Freundin und Vorbild: Bilder der „sowjetischen Frau“ im stalinistischen Polen und in der SBZ/DDR, in: *Geschlechterbeziehungen in Ostmitteleuropa nach dem Zweiten Weltkrieg: soziale Praxis und Konstruktionen von Geschlechterbildern*, ed. C. Kraft, München 2008, s. 60–64.

18 ALEKSANDRA M. KOLLONTAJ, *Miłość trzech pokoleń*, Lwów 1929. TATÁŽ, *Rodina v Komunistickém státě*, Chicago 1920. TATÁŽ, *Boj s prostitutí*, Chicago 1921. TATÁŽ, *Cestu okřídlenému Erosu*, Praha 1925.

3. STUDENTSKÁ MANŽELSTVÍ V POSTSTALINSKÉM DISKURZU

stalinisté nepřijali a ponechali v hájemství manželského páru.¹⁹ Vysoký počet rozvodů, výskyt takzvaných „volných“, úředně neregistrovaných manželství, snaha prostřednictvím sňatku změnit stigma „třídního původu“ nebo zlepšit společenské postavení potomků nebyly ve středoevropských společnostech během stalinismu rozšířeny v takové míře jako v sovětském Rusku ve dvacátých a třicátých letech.²⁰

Pro úplnost je třeba dodat, že sovětská komunistická inteligence sice přispěla k šíření alternativních forem soužití muže a ženy, které nahrazovaly manželství, avšak v mnoha venkovských oblastech, nemluvě o asijských svazových republikách, nadále přetrvávaly předrevoluční morální představy. Výsadní postavení rodičů manžela bylo zachováno, předmanželská sexualita byla zakazována, cizoložství, rozvody a útěky z manželství byly trestány.²¹ Toto zjištění má velkou relevanci zvláště pro polský a slovenský stalinismus, kterému se podařilo pouze omezeně proniknout do vesnických společenství a změnit uspořádání vztahů mezi jednotlivými rodinami. Americká historička Beatrice Farnsworthová tvrdí, že podobný „tradicionalistický“ proud byl zastoupen také v bolševické straně, ve které se prosadil na přelomu dvacátých a třicátých let. Výsledkem jeho politického působení bylo stalinistické „konzervativní“ zákonodárství, které postupně likvidovalo revoluční „výdobytky“: rozvod byl znesnadněn a ženám bylo umožněno, aby své „volné“ soužití nechaly na úradech dodatečně zapsat jako manželství.²²

Jak bylo uvedeno, Polská sjednocená dělnická strana (PZPR), podobně jako KSČ a KSS, navazovala po roce 1948 více na sovětský stalinismus než na libertinské dědictví Říjnové revoluce: alternativní a experimentální způsoby života se v polské společnosti v padesátých letech příliš neprosadily, nebo se omezovaly na místa socialistické výstavby, jako byla Nová Huť. Podle americké historičky Katherine Lebowové nacházela stalinistická ideologie u mnoha Poláků pozitivní odezvu mimo jiné proto, že se stranické vedení společně s regionálními a lokálními funkcionáři snažilo nebo bylo nuceno přihlížet k dlouhodobým kulturním tradicím a místním zvyklostem.²³ Pokud toto tvrzení vztáhneme na konkrétní případ manželství, přestane být vzhledem k vysoké autoritě katolické církve v manželských a rodinných otázkách překvapivé, že polští a slovenští stalinisté instituci manželství nejen respektovali, nýbrž kritizovali každé soužití muže a ženy, které by manželství obcházelo.²⁴

19 BEATRICE FARNSWORTH, *Aleksandra Kollontai – Socialism, Feminism, and the Bolshevik Revolution*, Stanford 1980, s. 166–168.

20 S. FITZPATRICK, *Everyday Stalinism – Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*, New York – Oxford 1999, s. 133, 140–143.

21 R. STITES, *Revolutionary dreams*, s. 5.

22 B. FARNSWORTH, *Aleksandra Kollontai*, s. 337–339.

23 K. LEBOW, *Unfinished Utopia*, s. 7.

24 AAN, f. Zarząd Główny Związku Młodzieży Polskiej (ZG ZMP), sygn. 451/V–145, Krajowa Narada Aktywu Szkolnego ZMP, 19. 2. 1950, s. 14. Dále viz K. KOSIŃSKI, *O nową mentalność*,

Na přelomu roku 1949/1950 přijaly polský Sejm a československé Národní shromáždění nové zákony o rodině, jejichž cílem byla stabilita rodiny a manželství.²⁵ Muž i žena měli v manželství rovná práva i stejný díl odpovědnosti za materiální zabezpečení manželství a práci v domácnosti. Pokud bylo prokázáno, že existence manželství byla v rozporu se socialistickou morálkou a narušovala výchovu dětí, mohlo dojít k rozvodu.²⁶ Nový zákon o rodině, který vznikl jako výsledek společné činnosti smíšené polsko-československé komise právních expertů, dokládá jak „bratrskou spolupráci při tvorbě nového právního řádu“, tak jedinečnost střeoevropské situace na konci čtyřicátých let. Na příkladě těchto zákonů, jejichž polská i československá verze se shodovala, lze sledovat podobnosti a rozdíly v proměnách oficiálního významu manželství.²⁷ Přestože minimálně právní předpoklady socialistického manželství byly v polském i českém, respektive slovenském případě podobné, objevovaly se postupem doby, zejména v průběhu šedesátých let, v polském a česko-slovenském přístupu k manželství stále větší odlišnosti.²⁸

Socialistický ideál manželství nebyl pouhým „ideologickým balastem“ nebo „marxistickým nátěrem“, kterým by stalinisté a stalinistky maskovali své mocenské záměry a kryli používání fyzického násilí. Představy o manželství byly součástí komunistické utopie, která na pozadí historické zkušenosti velké hospodářské krize třicátých let, nástupu fašismu v Evropě a nacistické okupace usilovala prostřednictvím radikální politické, ekonomické a kulturní transformace o odstranění sociální nerovnosti, vyrovnání protikladných zájmů a třídních antagonismů, upevnění společenské jednoty a konsenzu. V případě manželství se také jednalo o naplnění osvícenského dědictví rovnoprávného vztahu mezi mužem a ženou uzavírajícími „sňatek z lásky“, který dlouhodobě tematizovala krásná literatura, morální filozofie a pedagogika.²⁹ Socialistické manželství mělo být alternativou

---

s. 26–27. Srov. IVO MOŽNÝ, *Proč tak snadno: některé rodinné důvody sametové revoluce*, Praha 1991, s. 17–18.

25 *Sbírka zákonů republiky Československé*, Praha 1949, s. 745–753.

26 MALGORZATA FIDELIS, *Women, Communism, and Industrialization*, s. 176–177. Dále viz Rozhovor s poslankyní Dr. Z. Patschovou, zpravodajkou ústavně-právního výboru, *Vlasta* 29. 12. 1949, s. 7.

27 Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382), *Stenografický protokol z 37. schůze Národního shromáždění republiky Československé ze dne 7. prosince 1949*, <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037002.htm> (poslední přístup 4. 10. 2014).

28 Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382), *Stenografický protokol z 37. schůze Národního shromáždění republiky Československé ze dne 7. prosince 1949*, <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037005.htm> (poslední přístup 21. 4. 2015).

29 NIKLAS LUHMANN, *Láska jako vášeň: Paradigm lost*, Praha 2002, s. 152–159. DANIELA TINKOVÁ, *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*, Praha 2010, s. 60–63. V. N. KOLBANSKIJ, *O komunistické morálce*, Praha 1951, s. 9.

3. STUDENTSKÁ MANŽELSTVÍ V POSTSTALINSKÉM DISKURZU

k buržoazním sňatkům, které byly redukovány na „kupeckou transakci spojující kapitál bankovních domů, průmyslových koncernů nebo obchodních syndikátů“.³⁰

Socialistická společnost měla vytvořit podmínky pro rovnoprávnost mužů a ženy, kteří neuzavírali sňatek pod tlakem „soukromě-vlastnických“ a „majetkových“ poměrů, nýbrž na základě citové náklonnosti, aby dosáhli osobního štěstí. V šíření těchto utopických vizí se angažovali zejména představitelé a představitelky marxistické inteligence, kteří se je snažili zprostředkovat širokým společenským vrstvám. Během parlamentní rozpravy o novém rodinném zákoně například československá poslankyně a zpravodajka ústavně-právního výboru dr. Zdeňka Patschová tvrdila, že „očista“ manželství a rodiny od vlivu „buržoazních představ a feudálních přežitků“ je nezbytným předpokladem na cestě k socialismu.³¹ Patschová zdůrazňovala, že manželství uzavírané nikoliv na základě zjištěných, nýbrž citových motivů bylo „hlubším“ a „morálnějším“ svazkem.³² Jakkoliv majetek, prestiž a status patřily mezi důvody, které stalinisté a stalinistky s oblibou dávali do souvislosti s „měšťáckým“ sňatkem, není pochyb, že tento topoi korespondoval s manželskou zkušeností mnoha žen, které se provdaly v souladu s doporučením a přáním svých rodičů často bez ohledu na vlastní city. Nic na tom neměnil ani fakt, že v řadě případů se mohlo jednat o šťastná a naplněná manželství. Jestliže se ptáme, jakým způsobem dosahovala komunistická politika a socialistická diktatura ve střední Evropě tak vysoké míry legitimacy, měli bychom vzít v úvahu také podobný typ veřejně proslovených normativních a agitačních prohlášení, která slibovala odstranit nerovné, podřízené a nespravedlivé vztahy v soukromém životě.

V tomto smyslu byly zákony o rodině z přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století chápány jako demokratizace mezilidských a intimních vztahů, která přinášela řadovým občanům, zejména mladým lidem, možnost svobodněji rozhodovat o svém manželském i osobním životě. Jestliže bylo manželství „demokratizováno“ a „modernizováno“, nebyl důvod, aby mladí lidé udržovali milostné vztahy mimo manželství. Brzký vstup do manželství umožnilo snížení plnoletosti na osmnáct let, které tvořilo jedno z klíčových ustanovení nových zákoníků.³³ Uzavření manželství dále usnadnila jeho sekularizace: vzhledem k tomu, že církev a církevní právo byly spjaty s „buržoazními pořádky“, k jejichž upevnění údajně přispívaly, kritizovali marxisté náboženské „přežitky“ při uzavírání manželství. Poměrně obsírný rituál

30 O miłości, małżeństwie i rodzinie w społeczeństwie socjalistycznym (I), *Po Prostu* 28. 2. 1952, s. 6. V. N. KOLBANOVSKIJ, *Rodina v socialistické společnosti*, Praha 1950, s. 4–9.

31 Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném (tisk 382), *Stenografický protokol z 37. schůze Národního shromáždění republiky Československé ze dne 7. prosince 1949*, <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037001.htm> (poslední přístup 14. 1. 2015).

32 Ženy vítají nový rodinný zákon, *Vlasta* 22. 12. 1949, s. 2.

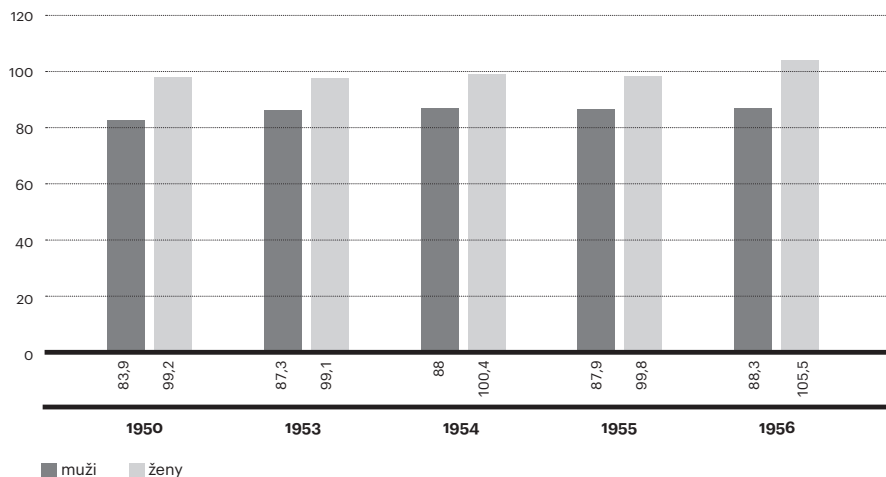
33 Právní poradna: nové rodinné právo, *Vlasta* 15. 12. 1949, s. 12. Dále viz Podmínky uzavření platného manželství, *Vlasta* 19. 1. 1950, s. 2.

církevního sňatku spojený s přípravou na manželství, ohláškami v místním společenství, žádostí o souhlas rodičů, přijetím svátostí a posvěcením byl nahrazen jednoduchým a jednorázovým obřadem vedeným zástupcem civilní moci.³⁴ Podle nového zákona byl právně závazný a uznatelný pouze občanský sňatek, který „zpečtil“ představitel věcně a místně příslušného úřadu. Teprve poté mohli snoubenci ve shodě s proklamovanou zásadou svobody svědomí přistoupit k uzavření sňatku v souladu s pravidly svého náboženského vyznání.³⁵ Občanský sňatek umožňoval snoubencům uzavírat manželství bez souhlasu zákonných zástupců.³⁶ Sňatek uzavíraný bez souhlasu a v nepřítomnosti rodičů se mezi mladými lidmi rychle šířil a podporoval sňatečnost vysokoškolské mládeže.³⁷

GRAF 09

Počet snoubenců, kteří uzavřeli sňatek ve věku 20–24 let (na 1000 obyvatel Polska)*

*Rocznik statystyczny, 1955–1970

34 Hovoříme o novém rodinném právu, *Vlasta* 12. 1. 1950, s. 2.

35 Zpráva výboru ústavně-právního, *Stenografický protokol z 37. schůze Národního shromáždění republiky Československé ze dne 7. prosince 1949*, <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/so37002.htm> (poslední přístup 14. 1. 2015).

36 G. M. SVERDLOV, *Manželství a rodina v SSSR*, Praha 1951, s. 7.

37 Sňatek bez souhlasu rodičů byl uzavírán z různých důvodů, mohl být výrazem „romantické lásky“, generační vzpoury, motivován společenskými či praktickými důvody bránícími v účasti rodičů na obřadu, nutností urychleně vstoupit do manželství kvůli neočekávanému otěhotnění, přidělení atraktivní umístěnky nebo bytu, popřípadě kombinací uvedených faktorů. Viz J. McLELLAN, *Love in the Time*, s. 22–56.